

TALOUSTIETEEN OPPISUUNNAT

Martti Vihanto

Julkaistu: *Katsaus* 2–3/2004, s. 19-25. Artikkelin perustuu luento Kriittisessä korkeakoulussa 10.3.2003. Kirjoittaja työskentelee dosenttina Turun kauppakorkeakoulussa.

Yhteiskuntatieteiden tehtävänä on tutkia ihmistä ja hänen käyttäytymistään osana laajempaa ihmisyyttä. Taloustieteelle leimallisia ja muista yhteiskuntatieteistä usein erottavia piirteitä ovat metodologinen individualismi ja rationaalisuusoletus. Edellinen tarkoittaa, että kaikkia yhteiskunnallisia ilmiöitä selitetään ihmisten käyttäytymisestä käsin joko toiminnan aiottuina tai tahattomina tuloksina. Jälkimmäinen tarkoittaa, että ihmisten oletetaan ainakin pyrkivän käyttäytymään järkevästi.

Todellisuuden elämässä ihmiset käyttäytyvät usein epärationaalisesti tai suorastaan tyhmästi. Korvian myöten rakastuminen, sammumisen partaalle juopottelu ja korkeassa kuumeessa riutuminen ovat esimerkkejä virheisiin altistavista tilanteista. Ne on otettava huomioon taloustieteellisessä tarkastelussa, kuten perheen ja rikollisuuden taloustieteessä sekä terveystaloustieteessä. Epärationaalisuuksien tarkempi tutkiminen ei kuitenkaan kuulu taloustieteen alueeseen, ja niitä pidetään annettuina samaan tapaan kuin vuoroveden tai muuta sään vaihtelua. Perusteluja tälle menettelylle ovat tieteiden välinen työnjako ja se tosiasia, että talouden piirissä päättömyyksistä rangaistaan.

Taloustieteen monien oppisuuntien välillä on suuria eroja siinä, miten rationaalisuus määritellään ja mitä järkevyyden oletetaan tarkoittavan. Kansantaloudelliset ilmiöt ovat erittäin monimutkaisia, ja niiden ymmärtämiseksi kaikki lähestymistavat ovat tarpeen. Tässä artikkelissa esitellään taloustieteen keskeisiä oppisuuntia. Niiden katsotaan pikemminkin täydentävän toisiaan kuin kilpailevan keskenään, ja dogmatismien sijaan korostetaan eklektisyyden tarvetta kansantalouden toiminnan ymmärtämisessä.

Jos taloustieteessä määrittelevänä piirteenä on taloudellisten ilmiöiden selittäminen yksilöiden rationaalisten valintojen tuloksina, se on aina mikroaloustiedettä. Suhdanteiden ja työttömyyden vaihteluja sekä muita kokonaistaloudellisia ilmiöitä tutkivaa makroaloustiedettä pidetään tämän mukaan seuraavassa osana taloustiedettä vain siltä osin, kuin sen selitykset ovat mikroperusteisia.

Uusklassisen taloustieteen ajattelu

Useimmin taloustieteessä käytetään rajoittumattoman rationaalisuuden oletusta. Sen varaan rakennettua talousteoriaa kutsutaan yleensä lyhyesti rationaalisen valinnan teoriaksi. Nimitys on harhaanjohtava, sillä ihmisen käyttäytyminen voi olla sanan kaikissa tavanomaisissa merkityksissä täysin järkevää, vaikka mainitun teorian edellytykset eivät joka kohdalta täytyisikään.

Rajoittumaton rationaalisuus edellyttää taloudenpitäjältä kolmea asiaa. Hänellä on oltava täydellinen tai ainakin jäsentynyt tietämys kaikista päätöksiinsä vaikuttavista asioista, hänen kykynsä käsitellä tätä tietoa on oltava täydellinen, eivätkä tunteet saa vaikuttaa hänen päätöksiinsä. Jäsentynyt tietämys merkitsee, että henkilö tietää, mitä hän ei tiedä, ja hänen tietämättömyydellään on siis selvät rajat. Kun tiedon käsittelyssä ei ole rajoitteita, kaikki kognition osa-alueet kuten havainnointi, tarkkaavaisuus ja muisti toimivat täydellisesti. Tunteilla tarkoitetaan tässä mitä tahansa emootioita ja jopa affekteja, jotka aiheuttavat ihmismielessä mielihyvää tai mielipahaa.

Rajoittumattomasti rationaalinen taloudenpitäjä tekee päätöksensä optimoimalla. Hän on ikään kuin kaikkietävä robotti, joka laskelmoi kaikkea kaiken aikaa eikä osoita teoissaan minkäänlaista inhimillisyyttä kuten empatiakykyä tai tahdonheikkoutta. Monissa taloustieteen malleissa oletetaan lisäksi, että taloudenpitäjä on kiinnostunut vain lisäämään itsekkäästi omaa materiaalista hyvinvointiaan. Myös tämän homo oeconomicus -oletuksen mukainen olento on täysin kuvitteellinen.

Rajoittumattoman rationaalisuuden oletukseen perustuvaa taloustiedettä kutsutaan yleensä uusklassiseksi taloustieteeksi. Se on edelleen valtavirtaus

taloustieteellisessä tutkimuksessa niin Suomessa kuin lähes kaikkialla muuallakin maailmassa. Oppisuunnan asema on silmiinpistävän vahva oppikirjoissa.

Kaikelle taloustieteelliselle tutkimukselle on oppisuunnasta riippumatta ominaista mallien käyttö. Sen sijaan, että kansantaloudellisia ilmiöitä pyrittäisiin ymmärtämään kokonaisuudessaan ja kaikessa mutkikkuudessaan, tehtävä pilkotaan mallien avulla hallittavissa oleviin osiin. Kukin malli tai ajatuskoe valottaa vain yhtä tai enintään muutamaa todellisuuden aspektia. Todellisuudesta saadaan näin jäsentynyt kuva, ja päättelyyn tulee taloustieteelle ominaista täsmällisyyttä ja ryhtiä. Taloustieteen mallit ovat verrattavissa maastosta tehtyihin karttoihin. Jokainen kartta kertoo käyttötarkoituksensa mukaisesti vain tiettyjä aspectteja maastosta. Käyttäjän tehtävänä on ensinnäkin osata valita oikeat kartat kutakin tarkoitusta varten, ja tämän jälkeen tulkita karttoja oikealla tavalla. Ainutkaan olemassa oleva kartta ei toista täydellisesti kaikkia maaston yksityiskohtia.

Uusklassisen taloustieteen ylivoimaisesti tärkein malli on täydellinen kilpailu. Se muodostaa edelleen taloustieteen perusoppikirjojen rungon. Täydellisen kilpailun mallissa kansantalous käsittää suuren joukon kulutus- ja tuotantoyksiköitä, jotka ovat homo oeconomicus -optimoijia. Yksiköt käyvät keskenään kauppaa erilaisilla hyödykkeillä ja tuottavat toimiensa tahattomana tuloksena talouden yleisen tasapainon. Tietyillä edellytyksillä tasapaino on Pareto-optimaalinen. Yleisellä tasapainolla tarkoitetaan kuvitteellista tilaa, jossa kenenkään ei enää kannata muuttaa käyttäytymistään oletetuissa olosuhteissa. Pareto-optimissa tasapainoa ei voi enää muuttaa huonontamatta ainakin jonkun asemaa. Täydellisen kilpailun ominaisuuksia tarkastellaan seuraavassa esimerkillä, jossa yritys on palkkaamassa uusia työntekijöitä tai, niin kuin asia yleensä ilmaistaan, lisäämässä työvoimaa.

Täydellisen kilpailun vallitessa yrityksen päätöksenteko on varsin yksioikoisesti selitettävissä. Jotta yrityksen voitot olisivat niin suuret kuin mahdollista, sen kannattaa lisätä työvoiman määrää tunneissa laskettuna vain niin kauan, kunnes työn rajatuottavuus alenee annetun tuntipalkan suuruiseksi. Työn rajatuottavuudella tarkoitetaan sitä tuotoksen lisäystä, joka syntyy yrityksessä työvoiman kasvaessa yhdellä tunnilla. Yksittäinen yritys ei voi vaikuttaa omilla toimillaan markkinoilla vallitsevaan palkkatasoon. Yrityksen omien voittojen kannalta paras päätös on samalla koko kansantalouden edun mukainen. Tämän perusteella voidaan jopa väittää, että voittojen maksimointi on yrityksen ainut yhteiskunnallinen velvollisuus. Jos työntekijöitä palkataan liikaa niin, että palkka on rajatuottavuutta

suurempi, talous ei ole enää Pareto-optimissa ja voimavarat ovat tehottomasti kohdentuneet.

Täydellisen kilpailun malli selittää valaisevasti joitakin reaali maailman piirteitä. Edellä johdetusta tuloksesta nähdään vääjäämättä se armoton taloudellinen tosiasia, että jokaisen työntekijän on ansaittava vapailla markkinoilla oma palkkansa. Raha ei kasva puissa eivätkä ainakaan kaikki yhteiskunnan jäsenet voi elää jonkun toisen elättinä. Myös työttömyydelle saadaan mallista järkeenkäypä selitys. Kaikki työhön halukkaat työntekijät eivät voi millään saada mieleistään työpaikkaa, jos valtio asettaa lakisääteisen vähimmäispalkan markkinoiden tasapainopalkkaa korkeammaksi.

Hallinta-, oikeus- ja moraalii-instituutioiden tutkimus

Täydellisen kilpailun malli ei yksinään riitä selittämään talouden todellisuutta niin kuin ei mikään muukaan taloustieteen malli. Malli voi olla tästä huolimatta suureksi hyödyksi, sillä siihen vertaamalla saadaan helpommin käsitystä monimutkaisten ilmiöiden olennaisista piirteistä sekä jäntevyyttä taloustieteelliseen päättelyyn. Sopimuskustannukset ovat yksi erojen lähde. Ne määritellään työ- tai muun sopimuksen toteuttamiseen liittyviksi kustannuksiksi ja luokitellaan yhteydenotto-, seulonta-, neuvottelu-, toimeenpano-, valvonta- ja voimaansaattamiskustannuksiin. Täydellisen kilpailun ideaalityypissä tällaisia vaihdannan esteitä ei ole tai niitä käsitellään annettuina tekijöinä. Transaktiokustannusteoriassa sopimuskustannukset ovat erityisen huomion kohteena.

Kun yritys palkkaa uuden työntekijän ja tekee tämän kanssa työsopimuksen, sen palkkamenot kasvavat. Palkkaa vastaavalla rahasummalla olisi määrättömästi muitakin käyttötapoja, joista parasta tunnettua voidaan kutsua sopimuksen varsinaiseksi kustannukseksi. Sopimus aiheuttaa myös sopimuskustannuksia. Työntekijää on esimerkiksi jotenkin valvottava työpäivän aikana, jotta hän tekisi sen mitä on sovittu ja pysyisi yritykselle kannattavana sopimuskumppanina. Valvontakustannuksia aiheutuu työajan seurannasta ja lukemattomista muista syistä johtuen.

Sopimuskustannuksia syntyy jo ennen työsopimuksen allekirjoittamista. Yhteydenottokustannuksia ovat työpaikkailmoitusten laatimiseen kuluvan työajan

paras vaihtoehtoinen käyttötapa ja lehtien laskuttamat ilmoitusmaksut. Koska ne tulevat yleensä pääosin työnantajan maksettaviksi, työntekijän palkka jää luonnollisesti pienemmäksi kuin jos työnhakija maksaisi kustannukset. Taloustieteessä tärkeä ekvivalenssijattelu ilmenee lukemattomissa muissakin yhteyksissä. Rajoittumattoman rationaalisuuden oloissa on jokseenkin yhdentekevää, maksaako työnvälityksessä työpaikan etsijä vai työnantaja välityspalkkion taskustaan. Silläkään ei ole palkkion todellisen kohtaannon kannalta väliä, tilittääkö välittäjä vai jompi kumpi välityssopimuksen osapuolista arvonlisäveron valtiolle.

Yhteydenotto-, valvonta- ja muita sopimuskustannuksia alentamaan ja samalla vaihdantaa edistämään on taloudessa kehittynyt lukemattomia hallintainstituutioita. Tulospalkkaus on esimerkki työmarkkinoilla käytetystä menetelmästä, joka helpottaa työntekijöiden valvontaa. Kun työntekijän palkka riippuu ainakin osittain aikaansaadusta tuloksesta eikä siis olekaan annettu vakio niin kuin täydellisen kilpailun mallissa, kannustimet tehdä työtä sovitun mukaan vahvistuvat. Työntekijä saadaan huolehtimaan itse omasta työpanoksestaan, ja työsopimuksen voimaansaattaminen tapahtuu ikään kuin itsellään.

Tulospalkkaus vaikuttaa myös yhteydenottokustannuksiin. Kun työnhakijat tietävät yrityksen palkkausjärjestelmästä, he eivät ota edes yhteyttä tai lähetä hakemuksiaan, elleivät arvioi pääsevänsä vaadittuihin tuloksiin. Tämä vähentää yrityksen kustannuksia. Säästöt hyödyttävät paitsi yritystä itseään myös sen työntekijöitä, sillä mitä tehokkaammin yritys onnistuu tekemään työsopimuksia, sen korkeampia palkkoja se tietysti pystyy maksamaan. Tehokkuuden kasvu on viime kädessä koko kansantalouden edun mukaista.

Markkinoiden toiminta ja niillä tapahtuvan sopimusprosessin tehokkuus edellyttävät valtiovallan olemassaoloa. Jos työnantaja laiminlyö sovitun palkan maksamisen, tuomioistuimen tehtävänä on pakottaa työnantaja hoitamaan velvoitteensa ja viime kädessä voimaansaattaa sopimus. Jos oikeusjärjestelmää ei ole tai se toimii kehnosti, työntekijät joutuvat turvaamaan oikeutensa jollakin muulla, todennäköisesti paljon kalliimmalla tavalla, tai eivät uskalla mennä toisen palvelukseen ollenkaan. Ilmeisiä sopimusmahdollisuuksia jäisi hyödyntämättä, ja talouden niukkoja voimavaroja olisi väärissä käytöissä.

Lakeja ja muita oikeusinstituutioita tutkitaan oikeustaloustieteessä. Alueen uusklassisessa tutkimuksessa pyritään erityisesti ottamaan selvää, miten hyviä voimassa olevat lait ovat kansantalouden tehokkuuden kannalta, sekä millä tavoin

tehokkuutta olisi mahdollisesti lisättävissä lakeja muuttamalla. Oikeustaloustieteen menetelmillä tutkitaan esimerkiksi työehtosopimusten yleissovun ja siihen liittyvän vähimmäispalkkajärjestelmän kansantaloudellista järkevyyttä. Järjestelmän tunnettuja haittoja ovat työttömyys erityisesti nuorten ja muiden vähäistä työkokemusta saaneiden työnhakijoiden piirissä sekä työuupumus liian kireän työtahdin seurauksena. Vaikeudet uuden työpaikan löytämisessä kasvattavat työntekijöiden vaatimuksia vanhan työpaikan säilyttämiseksi lakisääteisen irtisanomissuojan avulla. Tämä taas pakottaa työnantajat käyttämään määräaikaista työsuhteita, mikä edelleen tukaloittaa työntekijöiden asemaa. Vähimmäispalkoista on myös etua, koska ne vähentävät neuvottelukustannuksia.

Uusklassisessa oikeustaloustieteessä oletetaan rajoittumaton rationaalisuus niin kuin uusklassismissa yleensäkin. Oletuksen johdonmukainen soveltaminen edellyttää, että myös lainsäätäjien ja muiden julkista valtaa käyttävien ihmisten käyttäytymistä tarkastellaan tavoitteellisenä optimointina. Julkisen valinnan teorian keskeisen johtopäätöksen mukaan eduskunta myötäilee päätöksissään eturyhmiä yleisen edun kustannuksella. Vähimmäispalkkajärjestelmä saattaa pysyä voimassa, vaikka sen haitat tiedettäisiin hyötyjä paljon suuremmiksi, jos hyötyjät kykenevät järjestäytymään poliittisiksi eturyhmiksi muita helpommin. Huonoa lainsäädäntöä syntyy erityisesti silloin, kun hyödyt ovat selvästi kenen tahansa nähtävissä ja tietyille ryhmille koituvia, mutta haitat ovat välillisiä ja laajalle leviäviä.

Poliittisen päätöksenteon taloustieteellisestä tarkastelusta seuraa suoraan vaatimus julkisen vallankäytön rajoittamiseksi. Konstitutionaalisessa taloustieteessä edellytetään, että eduskunnan yläpuolella oleva perustuslaki säädetään yksimielisyysperiaatetta noudattaen. Järkevään yksimielisyyteen pääseminen kansanäänestyksessä on sopimuskustannuksista johtuen käytännössä mahdotonta. Tämän vuoksi on katsottava riittäväksi, että kaikki kansalaiset pitävät perustuslain säädöksiä ainakin periaatteessa hyväksyttävänä. Perustuslain sallimissa rajoissa eduskunta voi säätää alemman tason lakeja yksinkertaisella tai määränemmistöperiaatteella.

Uusklassisen taloustieteen eri oppisuunnat antavat yhdessä valikoiden käytettynä perustietoa yhteiskunnan toiminnasta. Hallinta- ja oikeusinstituutioita tarkastelevaa uusklassisen taloustieteen osaa kutsutaan uusinstitutionaaliseksi taloustieteeksi. Samoilla menetelmillä voidaan tutkia myös moraalii-instituutioita, joskin tällä suunnalla rationaalisuuden rajoitteiden sulkeminen tarkastelun

ulkopuolelle on osoittautunut erityisen huonoksi ratkaisuksi. Seuraavaksi tarkastellaan rajoittuneen rationaalisuuden oletusta ja sen varaan rakentuvia taloustieteen oppisuuntia.

Rajoittunut rationaalisuus

Uusklassinen taloustiede perustuu siis rajoittumattoman rationaalisuuden oletukselle. Ihmisillä on silloin jäsentynyt tietämys päätöksiinsä vaikuttavista asioista, heidän tiedonkäsittelykykynsä on täydellinen, eivätkä tunteet vaikuta millään tavoin heidän päätöksiinsä. Oletus on sinänsä epärealistinen eikä läpäise juuri minkäänlaista empiiristä testiä. Sen avulla saadaan kuitenkin alustavaa jäsenystä taloudellisiin ilmiöihin ja yhteinen kieli, jolla taloustieteilijät pystyvät keskustelemaan vaivattomasti keskenään. Taloudelliset ilmiöt ovat liian monimutkaisia, jotta rajoittumattoman rationaalisuuden kaltainen yksinkertaistus voisi yksinään riittää niiden kaikkien aspektien ymmärtämiseksi. Tämän vuoksi on pitkän ajan kuluessa kehittynyt oppisuuntia, jotka korostavat rationaalisuuden rajoitteiden merkitystä ja niiden taloustieteellisen tutkimisen tarvetta.

Yrityksen henkilöstöpäällikkö tai muu työntekijöiden palkkaamisesta vastaava joutuu käytännössä tekemään työhönottopäätökset tietämättömänä monista valintoihin vaikuttavista asioista. Käsitteellisesti nämä asiat voidaan jakaa niihin, jotka ovat ainakin yhden muun henkilön vaikkakaan eivät työhönottajan tiedossa, sekä niihin, joita kukaan ei vielä tiedä tai tule koskaan edes tietämään. Jos kerran työhönottaja ei tiedä näitä asioita, hän ei yleensä myöskään tiedä, kummasta tietämättömyyden lajista on kysymys eikä ole tästä edes kiinnostunut. Taloustieteen kannalta erottelulla on merkitystä, sillä kokonaan uusi tieto kuten innovaatiot työnhakijoiden soveltuvuuden testauksessa ovat oletettavasti hankalampia löytää.

Epätäydellistä tietämystä ja erityisesti innovaatioita talouden kehityksessä tarkastellaan evolutionaarisessa taloustieteessä. Oppisuunnassa korostetaan niin kuin biologisen evoluution tutkimuksessa muuntelun ja valinnan keskeistä merkitystä. Muuntelua saadaan aikaan kilpailun avulla, ja kilpailun pelisäännöt ohjaavat myös valintaprosessia. Esteettömän kilpailun oloissa millä tahansa yrityksellä on oikeus tarjota työntekijöilleen uudenlaista tulospalkkaus-, työterveys- tai muuta järjestelmää, joka lisää työn tehokkuutta. Jos työntekijät pitävät innovaatiota hyvänä, yritys

menestyä ja valinta on tapahtunut. Muiden yritysten jäljittelyponnistelut takaavat innovaatioprosessin jatkumisen.

Epätäydellisen ja jäsentymättömän tietämyksen oloissa päätöksiä ei voi tehdä optimoimalla. Ihmisen on tyydyttävä toistamaan toimintatapoja tai heuristiikkoja, jotka hän on havainnut toimiviksi vastaavissa aikaisemmissa tilanteissa tai tietää muuten hyviksi. Tieto käyttökelpoisista heuristiikoista on usein sanatonta. Tämä selittää osaltaan, miksi vanha työntekijä saattaa tehdä työnsä paljon paremmin kuin uusi, jolla on kylläkin hyvä koulutus mutta vielä niukasti työkokemusta.

Muuttuvan tiedon asettamat vaatimukset on otettava huomioon työntekijöitä palkattaessa ja heidän työtään johdattaessa. Esimiehellä ei ole koskaan riittävästi tietoa, jotta hän voisi suunnitella alaistensa työt näiden puolesta kaikkia yksityiskohtia myöten. Hänen on viisainta hajauttaa päätösvaltaa tarkoituksenmukaisessa määrin ja luoda edellytyksiä työntekijöiden aloitteellisuudelle. Myös odottamattomiin muutoksiin sopeutuminen edellyttää, että organisaatiossa on riittävästi väljyyttä. Työntekijöillä on oltava joutoaikaa, jotta he ehtivät tehdä muutakin kuin toistaa päivittäisiä rutiineja. Heidän on tarpeen tullen kyettävä siirtymään väliaikaisesti tehtävästä toiseen. Työtehtäviä voidaan kierrättää jopa tarkoituksella, jotta uusia ideoita syntyisi kaiken aikaa. Organisaation väljyys on tärkeintä luovuutta vaativissa tehtävissä kuten tutkimustoiminnassa.

Hajautettu päätöksenteko ja reservit eri muodoissa edistävät dynaamista tehokkuutta yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Suuri määrä keskenään yrittäjästä, pääomanomistajista ja muista asukkaista kilpailevia kansallisvaltioita menestyä paremmin kuin yksi mammuttivaltio. Markkinatalous on samasta syystä ylivoimainen suhteessa keskussuunnittelulouteen. Kilpailu aiheuttaa päällekkäisyyksiä ja staattisesta näkökulmasta tuhlausta, mutta tarjoaa samalla puitteita muuntelulle ja tehokkuuden kasvulle pitkällä aikavälillä.

Hajauttamisen, kilpailun ja yleisemmin vapauden merkitystä korostetaan itävaltalaisen taloustieteen piirissä. Markkinatalous nähdään siinä avoimena tiedon löytämisprosessina, jonka suuntaamisessa yrittäjillä on ratkaiseva merkitys. Yrittäjät etsivät voitonmahdollisuuksia ja onnistuessaan käyttävät aikaisempaa paremmin hyväksi olemassa olevaa tietoa sekä löytävät kokonaan uutta tietoa. Edellisessä tapauksessa puhutaan tasapainottavasta tai koordinoivasta ja jälkimmäisessä innovoivasta yrittäjyydestä.

Itävaltalaisen käsityksen mukaan uusklassinen taloustiede aliarvioi perusteettomasti vapauden merkitystä talouden tehokkuudelle. Kun kaikki tieto oletetaan jo löydettyksi tai tiedon katsotaan löytyvän mekaanisesti optimoimalla, markkinatalouden monet instituutiot näyttävät turhanaikaisilta. Itävaltalaisessa taloustieteessä tutkitaan paljon spontaania evoluutiota tukevia oikeusinstituutioita, ja sen edustajia voidaankin pitää evolutionaarisen oikeustaloustieteen keskeisinä kehittäjinä.

Ihmisen päätöksentekoa ja heuristiikkoja tutkitaan yksityiskohtaisemmin psykologisessa taloustieteessä. Usein puhutaan kokeellisesta taloustieteestä, sillä laboratoriokokeet ovat oppisuunnan tärkein tutkimusmenetelmä. Eksperimenteissä on esimerkiksi havaittu, että ihmisillä on taipumus ankkuroitua päätöksiä tehdessään mielivaltaisiin alkuarvoihin ja jättää esille tuleva lisäinformaatio vähemmälle huomiolle. Työhönottajan voi olla vaikea päästä eroon vaikutelmasta, jonka työnhakija antaa itsestään työhönottohaastattelun ensimmäisten minuuttien aikana. Ankkuroituminen on käyttökelpoinen heuristiikka, koska se säästää niukkoja kognitiivisia voimavaroja. Se johtaa toisaalta myös virheisiin tai anomaliaihin.

Taloudenpitäjien taipumus langeta ennustettaviin virheisiin kannustaa sopimuskumppania käyttämään tilaisuutta hyväkseen. Työnhakija käy preppauskursseilla, jotta osaisi tekeytyä puuhakkaaksi haastatteluissa ja ostaa niihin muttei mihinkään muuhun sopivia vaatteita. Työnantaja voi puolestaan käyttää hyväkseen raamitusanomaliala. Oletetaan, että hän on valmis maksamaan työntekijälle 3000 euron kuukausipalkkaa lukuun ottamatta niitä kuukausia, jolloin myynti laskee alle sovitun tason. Palkasta vähennetään silloin 500 euroa. Lopputulos on työntekijän kannalta aivan sama, kuin jos hänelle luvataan 2500 euron peruspalkka ja siihen lisätään 500 euron bonus hyvinä kuukausina. Raamitusvaikutuksen vuoksi jälkimmäinen tarjous tuntuu kuitenkin houkuttelevammalta, ja vaihtoehtojen ekvivalenssi siis rikkoutuu.

Kun yritys suunnittelee tulospalkkausta, sen on otettava raamituksen lisäksi huomioon paljon muitakin psykologisia tekijöitä. Tulospalkkauksen voidaan odottaa syrjäyttävän sisäistä motivaatiota ja vähentävän ainakin osittain niitä tehokkuusvoittoja, joita järjestelmällä tavoitellaan. Sisäisellä motivaatiolla tarkoitetaan taipumusta tehdä asioita, kuten luovuttaa verta tai auttaa omaa äitiä, niiden itsensä vuoksi ilman mitään erityistä palkkiota. Taipumus on sitä voimakkaampi, mitä vapaampia ihmiset kokevat olevansa toimimaan ja mitä

suurempina he pitävät omia vaikutusmahdollisuuksiaan. Tulospalkkaus vähentää sisäisiä kannustintekijöitä ja tuottaa vaikeasti valvottavia edunsaalistajia, joiden kanssa sopimuskustannukset nousevat vähitellen korkeiksi.

Tulospalkkaus pilaa sopimussuhteen ja työpaikan ilmapiiriä, koska työnantaja osoittaa sen käyttöönottolla luottamuksen puutetta. Pelkästään palkasta neuvottelemisen voi herättää työntekijässä työmotivaation kannalta tuhoisia tunteita. Vähimmäispalkkajärjestelmästä on tästä syystä etua, jota on mahdotonta nähdä uusklassisessa taloustieteessä. Osapuolet voivat sopia yleissitovaa työehtosopimusta paremmista työehdoista, mutta ankkuroitumisen vuoksi oikeutta ei käytetä välttämättä hyväksi ja palkkaneuvottelua ei käydä ollenkaan. Psykologisessa oikeustaloustieteessä tutkitaan lakien tehokkuutta laajemmasta näkökulmasta kuin perinteisessä oikeustaloustieteessä ja päästään myös luotettavampiin johtopäätöksiin. Tärkeä kysymys samassa yhteydessä on pohtia, miten lainsäätäjät pystyvät tukemaan yhteiskunnassa kehittyneitä työ- ja muita moraali-instituutioita tai ainakin estämään niiden rapautumista lainsäädännön keinoilla.

Lopuksi

Taloustieteeseen on tieteen evoluution tuloksena syntynyt melkoinen määrä erilaisia oppisuuntia. Ne valottavat kansantaloudellisten ilmiöiden eri puolia ja yhdessä taiten käytettynä antavat hyvää käsitystä talouden toiminnasta. Oppisuunnat kietoutuvat monimutkaisilla tavoilla toisiinsa, kuten edellä olemme nähneet, ja tuottavat samalla siemeniä taloustieteen jatkuvalle evoluutiolle. Hallinta-, oikeus- ja moraali-instituutioiden merkitys käy nykyaikaisesta kansantaloustieteellisestä tutkimuksesta selvääkin selvemmin ilmi. Uudeksi nimeksi sopisi instituutiotaloustiede korostamaan eroa perinteisen uusklassisen taloustieteen steriileille mallitarkasteluille.